

Јужнословенски филолог

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИДАЈЕ

А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:

А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

11-13

1931-34

КЊИГА XI

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1931

Još o 1. sing. imperativa.

S tim tako rijetkim glagolskim oblikom pozabavili su se u najnovije vrijeme Ivšić i Vaillant: prvi je u zasebnom članku iznio primjere koji su bili poznati iz crkvenoslavenskih spomenika i naših starijih pisaca, i naveo ih još nekoliko iz nekih naših glagolskih rukopisa¹⁾, a drugi je u svojem članku o slavenskom imperativu optativu²⁾ k tomu materijalu dodao jedan primjer; obojica su pak, dabome, i nastojali da taj oblik protumače. Ja mogu iznijeti još nekoliko primjera, a mislim da mogu i nešto kazati što će pomoći da se taj oblik tačnije shvati, pa zato i boje protumači.

Iz crkvenoslavenskih tekstova imamo samo dva primjera: *otpaděmb* (iz Sinaj. psaltira) i *bođěmb* (iz Boloñ. i Tolstoj. psaltira), koje je Ivšić našao na istim mjestima i u nekim našim glagolskim rukopisima; od ostalih slavenskih jezika potvrđen nam je pak taj oblik samo u našem. Najprije je konstatovao Daničić oblik *budijem* u Čubranovića, ali to tek u Akad. rječniku I, 366^b; u *Istoriji oblikâ* još ga ne spominje, premda je za to djelo upotrijebio i Čubranovićeve *Jeđupku*. Ja sam pak (*Rad* 136, 165) naveo iz Rañinina lekcionara opet *budijem*, možda i *ne bojim se* (lat. *non paveam*), a iz Bernardinova *ne ovašćinijam se* (lat. *non confundar*) i *ne strašijam se* (lat. *non paveam*). Ivšić je nadaje našao u poznatom glagolskom Ivančičevu zborniku (koliko ga je Milčetić izdao) tri primjera za taj oblik od glagola *moći*, i to jedanput *mozěm* a dvaput *mozimь*, koje on sasvim tačno shvaća kao oblike *našega* jezika, premda je u tome spomeniku mnogo tragova od crkvenoga jezika. Naprotiv neće imati pravo Ivšić što misli (str. 84) da bi mogao taki oblik biti i *da ne vidjem* u Rañin. lekcionaru (str. 161), to jest da je

¹⁾ „Uz 1. lice sing. staroslovenskog optativa na -ěmb“ u Zborniku Rozwadowskoga II, 77—84.

²⁾ „L'impératif-optatif du slave“ *Slavia* IX, 241—256.

to griješkom mesto: *da ne vidijem* ili *vidim*, te da su tako prevedene latinske riječi *etiamne viduam*, gdje je *viduam* shvaćeno kao *videam*; cijela je rečenica u Rašine doista vrlo slabo prevedena ili prepisana, ali te pogreške sa *viduam-videam* ne može da bude, jer je *viduam* tačno shvaćeno i prevedeno u onome što za tim ide: *ni prid kojom udovicom*; tu je dakle *vidjem*, kako sam ga ja i shvatio, prilog (od praslav. glagolskog oblika *vědě*), koji se u obliku *vidje-vid'* nalazi više puta kod starih dubrovačkih pjesnika. Napokon Vaillant je (str. 242) iznio iz Marulića (*Stari pisci hrv.* I, 263) primjer *ne zgrišijam božju sinu* sa značenem (govori ženska) „tako ne zgriješila Božjemu sinu“, gdje je Jagić „*zgrišijam*“ rukopisa okrenuo na *zgrišivši*, jer se tada (g. 1869) za ovake oblike 1. sing. imperativa nije ništa znalo.

Ja mogu dodati sada još ove primjere: *i tako budijem živ i Bog me veseli* (*Stari pisci hrv.* II, 499), gdje je opet Jagić, s istoga razloga kao kod Marulića, promijenio „*budiem*“ rukopisa na *budem*, i to u pjesmi koja nije ni Menčetićeva ni Držićeva. Taj je primjer sasvim siguran, ali ja mislim da je prilično siguran i ovaj drugi u Menčetića: *Ako li životom more se zaklonit, ne umrim sirotom, neću se ja ponit* (o.c. 305); Jagić je doista „*umrjm*“ jednoga rukopisa a „*umrim*“ drugoga prepisao sa *umri m'*, što bi moglo biti, jer kad ovi rukopisi imaju taki osakaćeni oblik *m'* za *mi*, oni ga uvijek pišu zajedno s riječju što je pred *ni*m a ne meću apostrofa uza *ni*; ali ovdje, čini mi se, smisao zahtijeva „tako ne umro *ja* sirotom“, a nikako „ne umri *mi ti*“. Pa ako je tako, onda i to je 1. sing. imperativa, to jest upravo optativa, a nikako indiktativa, koji u našem jeziku glasi uvijek *umrem* (u starije vrijeme *umru*) a nikada *umrim*. A onda bi i to išlo u prilog misli da je i ono *ne bojim se* u Rašininu lekcionaru uzeto u značenje 1. sing. imperativa. A može se i to spomenuti da u Rašininom lekcionaru u 1. sing. indiktativa redovno je stari završetak *'u*; sa *-im* ja sam našao samo 4 primjera (*Rad* 136, 161). Fancev mi je pak saopćio odlomke nekih molitava što su pisane za neki ženski manastir u Dubrovniku, kako on misli, krajem XIV vijeka ili početkom XVoga, tako da bi te molitve išle među najstarije naše stvari pisane latinicom; u njima nalazimo tri puta kao 1. sing. imperativa od glagola *hotjeti* oblik *hotijem*: *Tebije bo gospodinu Bogu momu hotijem* [,hotiem'] *ugoditi se. . . da za tebe vazda naučena hotijem* [,hotiem'] *biti slobodna. . . da po nem hotijem* [,hodiem'!] *u svijeh mojih neprijateleh vazda zblusti i veseliti se*. Naravski, sasvim je isključeno da bi to *hotijem* moglo biti 1. sing. indiktativa.

Imamo dakle ove srpskohrvatske oblike za 1. sing. imperativa: po 3 primjera *mozem-mozim, budijem, hotijem*, po svoj prilici 1 primjer *umrim* i možebit 1 primjer *bojim se*, a onda sve po 1 put *ovašćinijam se, strašijam se, zgrišijam*; pa kako se imaju te formacije tumačiti? Uzmimo najprije oblike na *-ěm* (koje se može čitati *-em* i *-im*), *-im, -ijem*. Daničić Čubranovićeve *budijem* nije tumačio, a ja sam uzimao (*Rad* 136, 165) da je sasvim isto što crkveno *bođěmь*. Da je ta ista formacija i kod *mozim (mozem)*, uzimlje i Ivšić, izrijekom kažući da je *mozim* „ikavski oblik“ (str. 80), a s time regbi da se i Vaillant slaže, — bar se nigdje ne protivi. Ostajući pri momemu shvaćanju oblika *budijem*, ja i za *umrim* mislim da je isto tako ikavski oblik kao što je *mozim*; razumije se pak da je i u *hotijem* isti završetak-*ijem* kao u *budijem*, a osnova je *hot-* dabome ista koja je i u ostalim licima imperativa.

Nego Ivšić (str. 83), kojemu se pridružuje Vaillant (str. 251), ne vjeruje da je *budijem* isto što *bođěmь* u našem jekavskom obliku, i to s ova dva razloga: „1. Iz metra se vidi, da se *ije* u Čubranovićeve *budijem* mora čitati dvosložno... 2. Kad bi *budijem* u Čubranovića odgovaralo nekadašnjemu *bođěmь*, onda bi za *-ě-* u *bođěmь* valjalo kazati da je imalo razvučenu intonaciju...“ Ali ja bih rekao da ni jedan ni drugi razlog ne stoji. Onaj prvi ne stoji, jer ako ono *-ije-* od *budijem* u Čubranovića vrijedi kao dva sloga, u onoga drugoga nepoznatoga pjesnika vrijedi kao jedan; pa, iako u Čubranovića ima malo jekavskih oblika, a naročito malo s dugim *ě* (Č. je „najikavskiji“ od starih dubrovačkih pjesnika!), nije to *budijem* jedini njegov primjer s dvosložnim *-ije-*, ima i *prije* 343, *nije* 569. 616, i *umiješ* 469, i *zadiješ* 472. Nije mi pak jasno zašto bi, u drugome redu, intonacija smetala da izjednačimo *budijem* sa *bođěmь*, kad kod samoga *bođěmь*, pa kod *možem-mozim* nije smetala? Jer za ove posljednje oblike i Ivšić i Vaillant uzimlju da je tu na kraju osnove *-ě-*; ako je dakle *mozim* ikavski oblik, zašto ne bi *budijem* bio jekavski? Jedino bi se moglo reći da se je *bođěmь* moglo lako udesiti prema *bođěmь-bođěte*, dok *budijem* nije nalazio dovoljna oslonja u *budimo-budite*; ali to se može kazati samo ako se misli da su ova dva posljednja oblika starija od prvoga, dok ja naprotiv držim da je *budijem* ili, da bolje rečemo, *buděm* postalo još u doba kad se govorilo **buděmo-*buděte*, a da se je sačuvalo sa svojim *ě* i pošto se je **buděmo-*buděte* prema *budi-budi*, pa i prema *čini-činimo, gledaj-gledajmo*, pretvorilo u *budimo-budite*, a da se nije tako pretvorilo zbog promjene intonacije u slogu sa *ě*. *Umrin* je, dabome, prema *budijem*, ikavski oblik, kao što je i *mozim* prema

mozëm (mozem); za *hotijem* pak uzimjem da je *ě* dugo, jer je dugo i u *budijem*, premda je u drugijem licima (*hotjej, hotjeimo, hotjejte*) nekad bilo kratko a tek kasnije pozicijom postalo dugo. A što se tiče oblika *bojim se* u Rašininu lekcionaru, ne bismo mogli što drugo ni očekivati, i ako je imperativni oblik.

Velika je nevoja s ona tri primjera na *-ijam*; svi su od glagola na *-iti* i završetak im je dvosložan, to jest baš *-ijam*, bar je tako u onom primjeru iz Marulića *zgrišijam*, koji metrički vrijedi za 3 sloga. Ja sam za oba primjera u Bernardinovu lekcionaru *ovašćinijam* i *strašijam* od nevoje mislio (*Rad* 136, 166) da je možda u *ńegovoj*, posrednoj ili neposrednoj, glagoljskoj matici bilo napisano na kraju *ěm* (kao što sada znamo da je u Ivančićevu zborniku jedanput napisano *mozëm*), pa da je to *ě* pročitano — kao što inače u glagoljskim spomenicima treba često čitati — kao *ja*. Ivšić (str. 84) ne pristaje uz to tumačenje, ali priznaje da ne može kazati kako su ti oblici postali. Umije to kazati Vaillant (str. 251) koji uzimlje da se je to *-jam* razvilo od prajezičnoga *yěmi*; fonetski je to sasvim tačno, ali je teško vjerovati da se je u ta dva čakavska spomenika iz kraja XV^{oga} i početka XVI vijeka sačuvao tako stari oblik kojemu ni u crkvenoslavenskom ni u kojem drugom slavenskom jeziku nema traga. Istina, i moje je tumačenje sumńivo, naročito otkada se je našao još jedan taki primjer, pa zato ja pitam, ne bi li to mogle biti naprosto pogreške? I u Bernardinovu lekcionaru ima dosta krupnih štamparskih pogrešaka, a ima i prepisivačkih u rukopisu, u kojemu je onaj treći primjer: Marulićev stih treba možda čitati *ne zgrišila Božjem sinu*, a u Bernardina, gdje imamo *ne ovašćinijam* i *ne strašijam se ja*, možda je slagar ono *ja* umetnuo u *ne ovašćinim se ja* i *ne strašim se ja*, kako je promijeńeno (ili ispravljeno?) u trećemu izdanju. Ja znam da ni to drugo moje tumačenje nije nimalo učeno, ali je baš zato možda vjerovatnije od Vaillant-ova koje je i previše učeno. Svakako ja mogu navesti za taku dvostruku pogrešku interesantnu paralelu iz Gundulića: u 31. stihu *Arijadne* (koju je on sam izdao g. 1633) naštampano je *skopos*, a tako je i napisano u dva rukopisa *Prozerpine* u st. 248; pa bi se moglo i za to *skopos*, što se inače nigdje ne nalazi, tražiti nekakvo više ili mańe učeno tumačenje, ali u prvome slučaju smisao i rukopisi jasno kažu da je ta čudna riječ štamparska pogreška mjesto *krepos*, a u drugome, opet smisao i drugi rukopisi, da je prepisivačka pogreška mjesto *skup se*. A da se kadgod prostijim tumačenjem izlazi bolje na kraj, vidi se i po ovome što ću još kazati. Ivšić, vraćajući se na oblik *mozim* (str. 81), nalazi da bi se moglo

uzeti da je postao „tako, što je na oblik *mozi*, koji se mogao u zavisnoj rečenici upotrebiti i za 1. l. sg., prionulo *-m*“; a za to da bi se oblik *mozi* mogao uzeti i za 1. sing. imperativa, u napomeni se pozivlje na čakavski primjer: „otac mi piše da vam *reci*“; malo dalje pak (str. 82) kaže: „kako su potvrde za upotrebu imperativa kao *mozi* za 1. lice u nezavisnim rečenicama tako rijetki, da se može reći, da ih i nema...“, ali ne navodi ni jednog primjera za taku upotrebu, pa ja ne znam na koje potvrde on misli za *ću* u *nezavisnim* rečenicama. Ali ako Ivšić i za taku upotrebu u *zavisnim* rečenicama nema drugih potvrda negoli su one što je naveo Geitler u članku iz kojega je on uzeo taj jedan primjer „otac mi piše da vam *reci*“ (Rad 58, 391—192), onda bih ja rekao da to *reci*, i svi njegovi drugovi u Geitler-a, nije nikakva *morfološka* pojava nego čisto *sintaktička*, to jest nije tu *reci* oblik za *prvo* lice sing. nego je to naprosto *drugo* lice koje je zadržano i kada je odnosna rečenica iz direktnog govora prešla u indirektni, naime: otac je pisao sinu: „reci itd.“ a sin je ponovio riječ očevu: „otac mi piše da *reci*“ mjesto „da *rečem*“. Vaillant pak (str. 243) u primjeru „ti jesi za mene, a ja *budi* za tebe“, — što ga Daničić navodi (Ak. rječn. I, 336^b) iz dubrovačkog pisca I. Držića (od g. 1637), a gdje je već Daničić rekao da tu 2. i 3. sing. stoji za 1. sing., — nalazi da bi to doista mogla biti samo sintaktička stvar („ja, *da to bude* za tebe“), ali da bi isto tako dobro to *budi* mogla biti „uspomena još starijega *budijem*“; dakle — ako ga dobro razumijem — baš pravi oblik 1. sing. imperativa. A mislim da sam ga dobro razumio, jer Vaillant i u istome obliku *budi* u Čubranovićevoj *Jeđupci* 600: „i sva dobra ka su... igda bila, sva ti *budi* svršno cila“ nalazi (str. 245) da se je sačuvao za 3. plur. još stariji oblik negoli je *budite* što se inače može naći i za 3. plur.; on naime za to Čubranovićevo *budi* uzimlje (str. 249) da stoji prema crkvenoslav. potencijalnom 3. plur. *bŭdŭ*, gdje se je po svoj prilici ukinuo anormalni završetak *-ŭ* a uzela čista osnova 3. lica sing.; on čak i u oblicima *budite* itd. za 3 plur. vidi to isto (Čubranovićevo) *budi*, uz koje je pristala karakteristika pluralnoga oblika (tj. 2. lica) *budite*. Za *budite* kao *treće* lice plurala ja mislim da je mnogo vjerovatnije da je to naprosto *drugo* lice koje je uzeto i za *treće* lice po analogiji oblika *budi* u sing. koji je od starine u slavenskim jezicima dobio isti završetak, i ako su ta dva lica u singularu sasvim drukčijeg porijekla. Ne mogu pak nikako pristati uz Vaillant-a da bi *budi* jedanput u I. Držića bio nekakav prastari, iako okrnjeni oblik 1. lica sing., a drugi put u Čubranovića opet jako prekrojeni

oblik 3. lica plur.; i za taj oblik ja mislim da će biti opet nešto drugo: oblik *budi* u srphrv. jeziku rano je počeo katkada gubiti svoje čisto glagolsko značenje te postajati (u oblicima *budi*, *bud'*, *daj-budi*) prilog koji se je mogao na razne načine upotrebljavati u vezama i rečenicama (isp. Akad. rječnik I, 367), pa je tako taj oblik došao jedanput u I. Držića a jedanput u Čubranovića gdje bi paragrafi ortodoksne gramatike zahtijevali 1. sing., odnosno 3 plur.

M. Rešetar
